

PRAVNI FAKULTET
ZA PRIVREDU I PRAVOSUĐE
BIBLIOTEKA
Novi Sad

**PRILAGOĐAVANJE PRAVNE REGULATIVE AKTUELNIM
TRENDOVIMA U REGIONU**

Priradio: Redovni profesor dr Milorad Bejatović

**ADAPTING LEGAL REGULATIONS TO CURRENT TRENDS IN
THE REGION**

Edited by: Full Professor Milorad Bejatović, PhD

Pravni fakultet za privredu i pravosuđe
Univerzitet Privredna akademija Novi Sad
Faculty of Law for Business and Justice
University Business Academy Novi Sad

Novi Sad 2015.

Zbornik referata sa međunarodnog naučnog skupa održanog
od 24. – 26. septembra 2015. godine u Novom Sadu
u organizaciji Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe
Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

Izdavač:

Pravni fakultet za privredu i pravosuđe
Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu,
Geri Karolja br. 1, telefon: 021 400 – 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Recezeni:

Prof. dr Milorad Bejatović
Prof. dr Mirko Kulić
Prof. dr Dragan Mrkšić
Prof. dr Bora Čejović
Prof. dr Miroslav Vitez
Prof. dr Milan Počuča
Prof. dr Milutin Đuričić
Prof. dr Zoran Pavlović
Prof. dr Ivan Joksić
Doc. dr Predrag Mirković

Za izdavača:

Prof. dr Marko Carić

Urednik:

Prof. dr Milorad Bejatović

Štampa:

Štamparija FELJTON, Novi Sad

Tiraž: 150

ISBN 978-86-6019-058-3

Štampanje Zbornika podržao
Sekretarijat za nauku i tehnološki razvoj AP Vojvodine

Članovi Programskog odbora:

Prof. dr Marko Carić

Dekan Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe u Novom Sadu,
Univerziteta Privredna akademija, Republika Srbija

Prof. dr Milorad Bejatović

Profesor Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Republika Srbija

Akademik prof. dr Miodrag Simović

Potpredsednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine

Prof. dr Borce Davitovski

Ss. Cyril nad Metodeus University, Republic of Macedonia

Prof. dr Kostadin Pušara

Predsednik Udruženja Lobista Crne Gore

Profesor Univerziteta Alfa u Beogradu, Republika Srbija

Prof. dr Bora Čejović

Predsednik Krivičara Srbije

Prof. dr Miroslav Vitez

Ekonomski fakultet u Subotici, Republika Srbija

Prof. dr Dragan Mrkšić

Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu, Republika Srbija

Prof. dr Branko Vučković

Predsednik Osnovnog suda u Kotoru, Republika Crna Gora

Čedomir Backović

Pomoćnik ministra pravde Republike Srbije

Doc. dr Mirko Smoljić

Veleučilište „Lavoslav Ružička“ u Vukovaru, Republika Hrvatska

Prof. dr Rok Lampe

Research Institute of European Faculty of Law in Nova Gorica, Republic of Slovenia

Sebastian Spinei

Faculty of Law, University „Lucian Blaga”, Sibiu, Romania

Igor Denisov Yurevich

Vice President for Development at the Federal State Educational Institution of
Higher Professional Education, Omsk State Institute of Service, Russia

Članovi Organizacionog odbora:

Prof. dr Milorad Bejatović

Prof. dr Mirko Kulić

Doc. dr Predrag Mirković

Doc. dr Darko Golić

Dr. Dragan Grahovac

Sekretar skupa:

Msr Nenad Stefanović

UDK: 343.982/.323

Miloš Stamenković / Milos Stamenkovic

Doktorand na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu

PhD Student at Faculty of Law, University Business Academy in Novi Sad

E – mail: milos.biouna@gmail.com

Miro Katić / Miro Katic

Doktorand na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu

PhD Student at Faculty of Law, University Business Academy in Novi Sad

**KRIMINALISTIČKO PROFILISANJE KAO METOD OTKRIVANJA
NEPOZNATIH IZVRŠILACA KRIVIČNIH DELA**

**Criminal Profiling As a Method of Exploring the Unknown Criminal
Offenders**

A p s t r a k t:

Autori se u ovom radu bave kriminalističkim profilisanjem kao metodom otkrivanja nepoznatih izvršilaca krivičnih dela. Profilisanje je jedan od najkontroverznijih delova moderne kriminologije, psihologije i psihijatrije, a takav je status stekao najvećim delom zbog nedostatka informacija o samom području, te zbog velike medijske eksponiranosti i dodatne mistifikacije od dela samih profajlera izvršioaca koji uspehe pripisuju svojim sposobnostima uvida. Profilisanje podrazumeva sačinjavanje verzija o verovatnom učiniocu serijskih krivičnih dela zasnovanim na informacijama koje potiču iz konteksta krivičnog dela s ciljem da se u okviru aktuelne kriminalističke obrade olakša pronalaženje osumnjičenog ili sačini lista mogućih izvršilaca krivičnih dela.

Ključne reči: *profilisanje, profil, krivično delo, izvršilac.*

A b s t r a c t:

The authors of this paper deal with criminal profiling as a method of detecting unknown perpetrators. Profiling is one of the most controversial parts of modern criminology, psychology and psychiatry, and such status is gained mainly because of the lack of information about the area, and due to the high media exposure and further mystification of the work themselves profilers perpetrator success attributed to its inspection capabilities. Profiling involves drawing up version of the likely perpetrator of serial crimes based on information

available in the context of the offense in order to under the current criminal investigation facilitate finding the suspect or make a list of possible perpetrators.

Keywords: *profiling, profile, a criminal offense, the perpetrator*

UVOD

Profilisanje izvršioca krivičnog dela je jedan od najkontroverznijih delova moderne kriminologije, psihologije i psihijatrije. Takav je status stekao najvećim delom zbog nedostatka informacija o samom području, te zbog velike medijske ekspanzije i dodatne mistifikacije od dela samih profajlera izvršioca koji uspehe pripisuju svojim sposobnostima uvida. Profilisanje izvršioca se definiše na više različitih načina, a najobuhvatnija definicija je ona po kojoj je profilisanje *proces korištenja bihevioralnih dokaza ostavljenih na mestu zločina kako bi se došlo do zaključaka o izvršiocu, uključujući karakteristike i psihopatologiju ličnosti*.¹ Prvi pokušaji naučnog, ali i praktičnog doprinosa profilisanju bili su intervjui koje su Douglas i Ressler² provodili sa zatvorenicima koji su izvršili ubistva i silovanja te na osnovu njih napravili tipologiju izvršioca. Istraživanje i intervjui provedeni su za potrebe FBI-a, koji je na osnovu toga istraživanja napravio *Priručnik za klasifikaciju kriminala*.³ Iako FBI i dalje tvrdi da je provedeno istraživanje empirijsko i naučno, ono je podložno kritici ponajpre zbog malog uzorka ispitanika (N=36) kao i samih profajlera koji su provodili istraživanje, a koji možda nisu imali dovoljne kompetencije za takvo testiranje i donošenje zaključaka. Canter, Alison, Alison i Wentik⁴ navode kako postoje mnogobrojni nedostaci provedenog istraživanja Douglasa i Resslera, zbog čega dovode u pitanje vrlo prisutnu i uvreženu podelu izvršilaca na organizovane i neorganizovane. Osim što uzorak ispitanih izvršilaca nije bio velik, on je bio i prigodan jer se sastojao samo od zatvorenika koji su pristali razgovarati s istraživačima. Intervjui nisu bili strukturirani, nego je njihov tok zavisio o tome koji je od istraživača bio prisutan kao i o njegovoj ličnoj proceni. Nakon prikupljanja podataka Douglas i Ressler podelili su ispitanike u dvije kategorije te zatim navodili njihove karakteristike grupi kojoj su pripadali, ali nikada nisu proveravali svoju tipologiju.⁵ Ipak, to se istraživanje smatra prekretnicom u

1 Torres, A., Boccaccini, M., Miller, H. (2006). *Perceptions of the Validity and Utility of Criminal Profiling Among Forensic Psychologists and Psychiatrists*. Professional Psychology: Research and Practice, 36(1), 51-58.

2 Douglas, J., Olshanker, M. (1997). *Mindhunter* (3rd edition). London: Arrow Books; Hicks, S., Sales, B. (2006). *Criminal Profiling: Developing an effective science and practice*. Washington: American Psychological Association.

3 Douglas, J., Burgess, A., Burgess, A., Ressler, R. (2006). *Crime Classification Manual* (2nd edition). San Francisco: Jossey-Bass.

4 Canter, D., Alison, L., Alison, E., Wentik, N. (2004). *The organized/disorganized typology of serial murder: Myth or Model?* Psychology, Public Policy, and Law, 10(3), 293-320.

5 Canter, D. (2004). *Offender Profiling and Investigative Psychology*. Journal of Investi-

profilisanju i prvim korakom ka naučnom pokušaju profilisanja izvršioca krivičnih dela.

1. POJAM PROFILISANJA

Profilisanje podrazumeva sačinjavanje verzija o verovatnom učiniocu serijskih krivičnih dela zasnovanim na informacijama koje potiču iz konteksta krivičnog dela s ciljem da se u okviru aktuelne kriminalističke obrade olakša pronalaženje osumnjičenog ili sačini lista mogućih izvršilaca krivičnih dela.⁶ Profilisanje predstavlja mentalno-logički proces koji putem analize, sinteze i evaluacije dokaza (o izvršiocu, mestu kriminalnog događaja i žrtvi) za cilj ima izradu profila, opštih i posebnih karakteristika izvršioca (motivacije, psiholoških prinuda, modus operandija).⁷

Profilisanje ne ukazuje na konkretno lice (što je jedna od glavnih zabluda kada je u pitanju profilisanje), već na potencijalne (verovatne) karakteristike nepoznatog izvršioca i podrazumeva procenu određenih karakteristika koje su relevantne u operativnoj delatnosti policije. Naime, profilisanje ukazuje na određeni tip lica, određeni način ponašanja, određeni stil života, određeni karakter, na mesto stanovanja ili pravce kretanja lica i druge karakteristike koje poseduje izvršilac, a što je zaključeno na osnovu tragova, kao i celokupne konkretne situacije koja se vezuje za izvršenje krivičnog dela. Profilisanje omogućuje „kategorisanje pojedinaca na osnovi nekih uočljivih karakteristika kako bi se zaključile ostale koje nisu uočljive“.⁸ Scheinin definiše profilisanje „kao sistemsko povezivanje skupova telesnih i psiholoških karakteristika i karakteristika ponašanja s određenim krivičnim delima i njihovo korišćenje kao osnovu za donošenje odluka u radu policije“.⁹

Cilj profilisanja (primarni) nije otkrivanje identiteta učinioca krivičnog dela, već utvrđivanje određenih karakteristika i specifičnosti, kao i modela ponašanja ličnosti kako bi se operativna delatnost policije usmerila ka određenim tipovima lica ili ka određenim licima kao mogućim izvršiocima krivičnih dela.

gative Psychology and Offender Profiling, 1(1), 1-5.

6 Simonović, D. (2004) *Kriminalistika*, Pravni fakultet, Kragujevac, str. 49.

7 <http://www.psihoportal.com/index.php/hr/str-prilozi/904-uloga-psihologa-u-procesu-kriminalistickog-profilisanja> 10.06.2015. godine u 23.00 časova

8 Dinant, J.-M., Lazaro, C., Pouillet, Y., Lefever, N., Rouvroy, A. (2008) „*Application of Convention 108 to the Profiling Mechanism - Some ideas for the future work of the consultative committee*“ (T-PD), Doc. T-PD 01, str. 3.

9 Scheinin, M., United National Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights While Countering Terrorism, „Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights while countering terrorism“, UN Doc. A/HRC/4/26, 29 January 2007, stav 33.

Profilisanje je interdisciplinarnog karaktera, što znači da u postupku profilisanja učestvuje mnoštvo stručnjaka različitih profesionalnih orijentacija. Svakako da su najznačajniji operativni radnik i psiholog između kojih mora da se razvije posebna saradnja. Operativni radnik mora da poseduje najviši stepen znanja koji se odnose na način izvršenja krivičnih dela koje su predmet profilisanja, dok psiholog mora da poznaje određene psihološke oblasti - grane psihologije (kriminalističku psihologiju, teoriju ličnosti, motivacione psihološke teorije) kako bi adekvatno sačinio psihološki profil učinioca krivičnog dela. Pored operativnog radnika i psihologa, kod geografskog profilisanja je neophodan stručnjak za topografiju koji na osnovu kartografske analize može da ukaže na određene aspekte koji se odnose na potencijalno mesto stanovanja ili na potencijalni pravac kretanja izvršioca krivičnog dela. Pored navedenih stručnjaka, u profilisanju učestvuju i lekar-specijalista sudske medicine, forenzičari različitih specijalnosti... Sva lica koja učestvuju u profilisanju moraju da poseduju neophodan minimum znanja iz oblasti profilisanja kako bi mogli uskladiti vlastite funkcionalne različitosti u cilju ostvarivanja jedinstvenog rezultata.¹⁰

Zarazliku od profilisanja, profil nije interdisciplinarnan, već je kriminalističko-operativnog karaktera. On mora da posluži svojoj osnovnoj svrsi, a to je da ukaže na karakteristike nepoznatog izvršioca, i to razumljivim terminima kako bi svim operativcima (na terenu, kao i ostalim) pomogao u identifikovanju. Zbog toga profil ne predstavlja naučnu procenu ličnosti (iako je zasnovan na naučnim osnovama), već predstavlja praktičnu karakterizaciju nepoznatog izvršioca koja je lako razumljiva i primenjiva svim operativnim radnicima.

2. Vrste profilisanja

Pod profilisanjem se najčešće podrazumeva profilisanje lica, tj. psihološko profilisanje. Međutim, prema ovom kriterijumu, pored psihološkog, koje je primarni oblik, imamo i geografsko profilisanje.

Prema tome, dve glavne vrste profilisanja su psihološko profilisanje (ili profilisanje lica) i geografsko profilisanje (ili profilisanje mesta stanovanja i pravca kretanja izvršioca).

Psihološko profilisanje

Psihološko profilisanje se bavi izradom profila lica koji treba da sadrži sve relevantne informacije o ličnosti izvršioca krivičnog dela. To se postiže proučavanjem informacija koje su pronađene na tragovima krivičnog dela, kao i na osnovu informacija koje su izvučene i konstatovane na osnovu konteksta celokupne kriminalne situacije.

¹⁰ Postoji više centara za obuku profajlera. Najpoznatiji je na Akademiji FBI-a u Kvantiku u Virdžiniji, gdje obuka traje jedanaest meseci i na kojoj se školuju i inostrani kadrovi. Od 1997. godine obuka se vrši i u okviru Vankuverske policije u Kanadi.

Pored materijalnih tragova koji se pronalaze na licu mesta, izvršioci stvaraju (i ostavljaju) na licu mesta i određene psihološke tragove koji se moraju otkriti i na osnovu kojih se stvara određena uzročno-posledična veza između izvršioca i krivičnog dela. Navedeni psihološki tragovi su nevidljivi, ali oni postoje i mogu se konstatovati na licu mesta (ili u vezi sa licem mesta) i stvaraju konstituciju psiholoških tragova (kriminalne senke) koje predstavljaju osnovni resurs za sačinjavanje profila nepoznatog izvršioca krivičnog dela.

Na osnovu navedenih resursa stvara se profil koji predstavlja „fantom sliku“ mogućeg izvršioca, tj. profil sadrži određene (najverovatnije) karakteristike izvršioca koji (treba da) imaju operativnu vrednost.

Lista potencijalnih karakteristika mogućeg izvršioca treba da se odnosi na sve one sadržaje koji mogu pomoći prilikom operativne delatnosti, pa se kao takvi najčešće pojavljuju sadržaji koji se odnose na socijadnu, starosnu, obrazovnu, profesionalnu, radnu, polnu, seksualnu, vrednosnu, interpersonalnu i svaku drugu individualizaciju i karakterizaciju izvršioca krivičnog dela. Pored navedenih, veoma važan aspekt profila je i onaj koji se odnosi na ponašanje izvršioca nakon izvršenog krivičnog dela, kao i pretpostavka kako će se lice ponašati u kontaktu sa policijom, tj. profilom je potrebno utvrditi ponašanje izvršioca pre, za vreme i nakon izvršenog krivičnog dela.

Psihološki profil ima nesumnjiv značaj za usmeravanje operativne delatnosti policije, ali se on mora uslovno prihvatiti, i u apsolutnoj je korelaciji sa drugim faktorima i okolnostima kriminalnog slučaja. To je i razumljivo ukoliko imamo u vidu da profil nema identifikacionu, već samo eliminaciono-orijentacionu vrednost, za razliku od materijalnog traga koji (može da) ima konkretni identifikacioni karakter. Znači da je profil u izvesnom smislu indicijalna činjenica, koja može biti i višeznačna, za razliku od materijalnog traga koji ima status dokazne informacije.¹¹

Izrada psiholoških profila je vezana za serijska nasilnička krivična dela, i to za ubistva koja su izvršena iz patoloških pobuda, kod kojih se ne može utvrditi motiv, kao i kod ubistava gde istraga „tapka u mestu“, zatim za silovanja i druge oblike seksualnih delikata, pogotovo za polno zlostavljanje dece, te za otmice i ucene.¹²

Psihološko profilisanje se temelji na primeni kvalifikovanih analitičkih postupaka koji omogućavaju formiranje profila koji usmerava operativnu i potražnu delatnost policije.

11 Matijević, M. (2004) Otkrivanje učinšaca imovinskih krivičnih djela na osnovu tragova primjenom kriminalističkog modeliranja i kriminalističkog profišranja, Doktoreka disertacija, Banja Luka, 2004.

12 U literaturi se navode primeri da se profilisanje lica može izvršiti i kod krivičnih dela podmetanja požara, oružanih pljački, ali i kod drugih krivičnih dela.

Geografsko profilisanje

Kada se spomene profilisanje, uglavnom se misli na psihološko profilisanje, tj. profilisanje lica, dok je geografsko profilisanje zapostavljeno u odnosu na vrstu profilisanja koja je prva začeta (psihološko profilisanje). Međutim, geografsko profilisanje se tek konstituiše kao kriminalistička metoda i sasvim je sigurno da će se u skorije vreme izjednačiti, po efikasnosti i korisnosti, sa psihološkim profilisanjem.

Geografsko profilisanje¹³ ima osnovu u psihološkom profilisanju. Podrazumeva utvrđivanje određenih prostornih, geografskih karakteristika kretanja izvršioca (mesto stanovanja, pravac kretanja, biranje objekta napada) na osnovu lokacije prethodno izvršenih krivičnih dela.

Sušтина geografskog profilisanja je u utvrđivanju veze između prostornog rasporeda izvršenih krivičnih dela i psiholoških modela ponašanja pojedinih tipova kriminalaca koji se odnose, pre svega, na selekciju žrtava i izbor lokacije za ostvarenje kriminalnog napada.¹⁴ Konkretnije, utvrđuje se veza između mesta izvršenih krivičnih dela i tipa izvršioca koji se odnose na selekciju žrtava (kod nasilničkih krivičnih dela), kao i na biranje objekata napada (kod imovinskih krivičnih dela) u cilju utvrđivanja određenih zakonomernosti kako bi se pronašao izvršilac.

Geografsko profilisanje se obavlja na osnovu relativno malog broja informacija i sastoji se u grafičkom prikazivanju i povezivanju lokacija izvršenja krivičnih dela na osnovu čega se pokušava utvrditi centar kriminalnih aktivnosti, kao i mesto stanovanja (ili kretanja) izvršioca.

Na osnovu povezivanja krivičnih dela za koja se, na osnovu tragova ili načina izvršenja, konstatuje da ih je počinilo isto lice (a čemu mora da prethodi eliminacija svih onih sličnih krivičnih dela za koja se utvrdi da ih nije počinilo isto lice, što predstavlja veoma složen praktičan zadatak operativnog radnika), zatim tragova koje je ostavio, pogotovo tragova koji ukazuju na put dolaska i put odlaska (pravac kretanja) izvršioca, kao i uvažavajući vremensku komponentu, primenjuje se matematičko modelovanje i izračunavanje mogućih lokacija zadržavanja, kretanja, stanovanja ili obavljanja posla na radnom mestu učinioca, a sve sa ciljem njegovog lociranja, otkrivanja i hapšenja.

Da bi se dobio kvalitetan geografski profil izvršioca, neophodno je primeniti različite tehnike koje se odnose na demografsku analizu, psihologiju okruženja, analizu prostora, analizu stanovništva, psihološko procenjivanje ličnosti... Takođe, moraju se imati u vidu određeni parametri koji se odnose na kretanje kriminalaca određene vrste.

13 Geografsko profilisanje se još naziva i psiho-geografsko profilisanje, geoforezička analiza, kriminalistička geografija, analiza prostora... Navedeni pojmovi ne odgovaraju sadržaju geografskog profilisanja, ali je uobičajeno da se upotrebljavaju da označe isti termin.

14 Simonović, B. (2004) Kriminalistika, Pravni fakultet, Kragujevac, str. 57

Nesporno je da određenu ulogu u sačinjavanju geografskog profila ima i geografski informacioni sistem (GIS) koji treba softverski da pruži podršku izradi što realnijeg profila.¹⁵

Osnov za geografsko profilisanje čine naučne i na iskustvu zasnovane činjenice koje se tiču odnosa prostorne distribucije izvršenih krivičnih dela u seriji i kretanja izvršilaca navedenih krivičnih dela. Naime, određena empirijska istraživanja u svetu su ukazala da postoji veza između mesta stanovanja, kao i radnog mesta i lokacija na kojima se vrši krivično delo. To, konkretno, znači da izbor mesta ili objekata napada nije slučajan, već da se bira uvažavajući određene zakonitosti.

Mesto ili objekat napada je uslovljen određenim zakonitostima koje su se izdiferencirale kroz posmatranje i naučno induktivno zaključivanje¹⁶ kako bi se umanjio efekat slučajnosti, proizvoljnosti i neizvesnosti. Uslovljen je prostornom strukturom¹⁷, stepenom rizika za izvršenje krivičnih dela, kao i očekivanom korisnošću, mogućnošću uočavanja ili odabira žrtve ili cilja¹⁸, poznavanjem sredine¹⁹, postojanjem tzv. tampon-zone²⁰...

15 Geografski informacioni sistem (GIS) predstavlja softversku podršku geografskom profilisanju koja se sastoji u kartografskom praćenju i analiziraju svih krivičnih dela na osnovu kojih se predviđaju određene okolnosti bitne sa operativnog aspekta. GIS integriše digitalne kartografske baze podataka za jedan prostor iz različitih postojećih izvora (ne samo policijskih). Ima mogućnost da različite podatke slojevito uredi i prikaže na jednoj osnovnoj karti uz sve unapred zadane relacije. Takođe, ima mogućnost geo-kodiranja, tj. omogućava da se svi podaci (iz bilo kog izvora) kodiraju i prikažu na univerzalnoj karti.

16 Naučno-induktivni metod profilisanja podrazumeva metod profilisanja od opšteg ka pojedinačnom. Naime, od velikog broja slučajeva izvršilaca (svih izvršenih krivičnih dela) indukuju se (razlažu) određene karakteristike koje su specifične za svakog izvršioca krivičnog dela i na taj način se, pojednostavljeno gledajući, otvara profil karakterističan za konkretnog izvršioca navedene grupe krivičnih dela (npr. za ubistva).

17 Pod prostornom strukturom, u ovom smislu, posmatraju se putni pravci, saobraćajna infrastruktura, reljef, urbanistička rešenja dela sredine, vidljivost... Prilikom profilisanja moraju se uzeti u obzir jer ukazuju na određene relevantne okolnosti kretanja izvršioca.

18 Mora se poznavati topografija lokacija svih izvršenih krivičnih dela kako bi se konstatovala određene relevantne okolnosti, npr. na koji način su učiniocu mogle biti poznate određene okolnosti na osnovu kojih je odabrao konkretnu žrtvu ili objekat napada, sa udaljenosti (ili odakle) je mogao videti žrtvu, odakle su svedoci mogli da ga vide...

19 Serijski izvršioc krivičnih dela (pogotovo izvršioc imovinskih krivičnih dela, pored ubistava i silovanja, naravno) biraju objekte napada u sredini koja im je poznata (blizu mesta stanovanja) ili na pravcu kretanja kroz koji često prolaze (npr. prilikom odlaska i dolaska na posao).

20 Oko mesta stanovanja izvršioca postoji određena zona (tampon-zona) u kojoj on nije aktivan, tj, u kojoj ne vrši krivična dela usled izbegavanja mogućnosti kompromitacije, usled stvaranja svojevrsnog alibija (nije provalio u trgovinu u ulici u kojoj živi, ali je u drugoj, mnogo daljoj) ili usled straha od prepoznavanja i otkrivanja.

Jedna od važnijih okolnosti koje se mora uvažiti prilikom geografskog profilisanja je, svakako, okolnost kako su izvršiocu bile poznate određene činjenice koje su ga motivisale da izvrši izbor žrtve ili objekta baš na način na koji je izvršio.²¹

Za velike (urbane) sredine je posebno značajna teorija rutinskih aktivnosti, imajući u vidu da se u velikim centrima ljudi ne kreću mnogo daleko izvan uobičajenih maršruta kretanja, kao i da ne poznaju grad izvan tih relacija.

U prilog ovome ide i zakonitost koja ukazuje da izvršioci, krivična djela obično (u najvećem broju) vrše na određenoj lokaciji koja je limitirana određenim subjektivnim ili objektivnim granicama (određenom dijelu grada, na periferiji, u industrijskoj zoni, u elitnom delu grada). Karakteristično je da se i nakon otkrivanja, oni ponovo vraćaju u „svoj“ dio grada gdje su i prije vršili krivična dela.²² Naravno, broj izvršilaca koji vrši krivična djela na istim lokacijama je daleko manji, ali nije zanemarljiv, specifično za izvršioce imovinskih krivičnih dela.

Veoma važan faktor, prilikom uzimanja u obzir ove teorije, je vremenska distribucija vršenja krivičnih dela (po mesecima, danima, kao i vreme vršenja u toku dana), jer je ona relativna kategorija s obzirom na to da je zavisna od mnogobrojnih faktora koji su izvan ljudske mogućnosti kontrolisanja, tj. koji se ne mogu predvideti (meteorološki uslovi, gužve u saobraćaju, prirodne katastrofe).

Poznata je činjenica da se u vreme zemljotresa, poplava i drugih nepogoda ekstremno povećava broj izvršenih krivičnih dela, pogotovo iz oblasti imovinskog kriminaliteta. Iako se ovim narušava vremenska distribucija izvršenja krivičnog dela, veoma retko se narušava prostorna distribucija, naravno ukoliko se pogođenost katastrofom (npr. poplavom) ne odnosi na jedan deo celine (npr. deo grada), kada se kriminalna aktivnost preusmerava na dotični region.

Za razliku od psihološkog profila (koji predstavlja produkt psihološkog profilisanja kao interdisciplinarnu aktivnost) koji je operativnog karaktera, geografski profil²³ je šireg karaktera i, uslovno, možemo izdiferencirati dva dela koja su, naravno, povezana i koji se samo tako i mogu posmatrati.

21 Osnov za ovo shvatanje čine određena istraživanja koja su sublimirana u teoriju rutinskih aktivnosti koja je pokazala da kriminalci biraju mesto ili objekat napada na nekom uobičajenom pravcu kretanja, a to je najčešće pravac kretanja ka poslu, na rekreaciju, put do svoje ili poznanikove kuće, i sl. Upravo su višestruke ubice na navadenim lokacijama skrivale leševe. Simonović, B. (2004) Kriminšistika, Pravni fakultet, Kragujevac, str. 59.

22 U praksi su poznati slučajevi gde su izvršiocu provaljivali u isti stan po nekoliko puta. Osnovni motivacioni element koji ih je na to primoravao je, ovakako, što su u njemu pronalazili određenu korist zbog kojih su i vršili kriminalnu delatnoost (novac, dragocenosti, tehniku).

23 Primenjujući princip analogije, produkt geografskog profilisanja nazivamo geografski profil, mada bi adekvatniji naziv bio geografska analiza krivičnih dela. Naime, geografski profil ne ukazuje samo na prostornu distribuciju izvršenih krivičnih dela samog izvršioca, već i na širu, kriminološku (etiološku i fenomenološku) stranu određenog prostora.

Prvi dio je deskriptivna analiza prostorne distribucije izvršenih krivičnih dela i određena pretpostavka u odnosu na mesto stanovanja, pravac kretanja, mesto skrivanja plena (ili žrtve) ili na neku drugu okolnost. Ona je dovoljna samo u operativnom smislu, jer ukazuje samo na određenu lokaciju na kojoj se grupišu krivična dela. Na osnovu nje se planira konkretna kriminalistička aktivnost u cilju pronalaženja, identifikovanja i hvatanja izvršioca (prikupljanje obaveštenja, praćenje, postavljanje zaseda, postavljanje klopki, opservacija, kriminalistička kontrola). Na ovaj način se operativna delatnost optimalizuje, jer određuje se lokacija na kojoj treba tragati za učiniocem ili lokacija na kojoj treba preduzeti druge operativno-taktičke i istražne mere i radnje (postavljanje zasede, raciju, blokadu, pretresanje, praćenje, a ponekad i primenu posebnih istražnih radnji).

Ovim delom se odgovara na pitanje „gde“, a ponekad i na pitanje „kada“ se dešavaju krivična dela, ali se ne daje odgovor na pitanje „zašto“ se dešavaju krivična dela. Posmatrano s čisto operativnog aspekta, zadatak policije je da uhvati izvršioca i da ga preda u „ruke pravde“, što se i postiže ovim delom geografskog profila. Međutim, policijska aktivnost je i preventivnog karaktera, tj. policija mora da deluje preventivno, a jedan od načina na koji policija može delovati preventivno je i geografsko profilisanje.

Osnovu za preventivno delovanje uz pomoć geografskog profilisanja pruža drugi deo geografskog profila.

Drugi deo geografskog profila je kriminološkog, kao i preventivnog karaktera. On označava određene regije koje su najviše pogođene određenom vrstom kriminaliteta dobijene na osnovu kartografskog praćenja stanja i kretanja kriminaliteta kroz određeni vremenski period. Ukazivanjem na određene regije koje su najpogođenije kriminalitetom (žarišne tačke), može da se sagleda etiološki aspekt kriminaliteta u užem smislu (posmatran za konkretni prostor u tačno određenom vremenskom periodu) koji pruža osnovu za preduzimanje određenih preventivnih programa.

Odgovorom na pitanje „zašto“ dobijaju se potrebne informacije za primenu najefikasnijih mera, zatim se dolazi do određenih informacija o stanju kriminaliteta, preduzimaju se određene mere koje dovode od umanjavanja procenta neuspeha i pogrešnih zaključaka...

Drugi deo geografskog profila ne treba poistovjećivati sa pukim kartografskim praćenjem stanja kriminaliteta. Naime, dok kartografsko praćenje stanja kriminaliteta pruža osnovne, površne, i pretežno kvantitativne podatke o prostornoj distribuciji kriminaliteta na osnovu kojih se ne može saznati mnogo, pogotovo ne u smislu strategijskog planiranja kriminalističke aktivnosti, geografsko profilisanje (i geografski profil kao rezultat te delatnosti) pružaju mnogo širu, dublju, studiozniju i na naučnim osnovama zasnovanu analizu i pregled stanja kriminaliteta, kao i određene zakonitosti koje su vezane za to. Geografsko profilisanje crpi i širu bazu informacija za kreiranje vlastitog profila, te je dinamičan proces, jer uvažava određena kretanja i trendove vezane za krivična dela, dok kartografsko praćenje samo statički konstatuje izvršena krivična dela. Potrebno je naglasiti i da

je geografsko profilisanje neraskidivo povezano sa odgovarajućom softverskom podrškom, jer ukoliko ona izostane (ili ukoliko nije adekvatna i integrisana), geografsko profilisanje ostaje jedno kartofafsko konstatovanje kriminaliteta, koje se od njega razlikuje samo po većem stepenu kvaliteta. Zato geografsko profilisanje uvek mora da prati i adekvatan, integrisan softverski sistem koji mora omogućiti jedinstvenu bazu podataka za određenu oblast i za određeni vremenski period u kome će biti uneta sva krivična dela koja se posmatraju, povezivanje sa svim bazama podataka policije, određene prognostičke programe...

Geografsko profilisanje pruža, oslanjajući se na psihološko profilisanje, i psihološki profil izvršilaca krivičnih dela karakterističnih za određenu oblast u kojoj se vrše krivična dela.²⁴ To pojednostavljuje kriminalističku delatnost, ali isto tako pruža mogućnosti i za neke druge aktivnosti (preventivne, pre svega).

Na osnovu svega, što se tiče geografskog profila, evidentno je da je on kompletan i upotrebljiv samo ukoliko sadrži oba navedena dela, jer kao takav omogućava adekvatnu preventivnu i represivnu aktivnost policije.

Što se tiče preventivne aktivnosti policije, omogućava predviđanje tendencije kretanja kriminaliteta i adekvatno i blagovremeno reagovanje na narastajuću stopu kriminaliteta, zatim omogućava preduzimanje raznih programa prevencije, koncept rada policije u zajednici usmerava i ukazuje na određene probleme unutar zajednice, organizacijski prilagođava jedinice policije konstatovanim i predviđenim promenama...²⁵

S druge strane, represivna delatnost policije na osnovu geografskog profila, usmerava operativnu delatnost ka izvršiocu ili određenoj lokaciji na kojoj se on treba tražiti ili na kojoj se očekuje njegov dolazak, zatim smanjuje angažovanost ili raštrkanost ljudstva u okviru kriminalističke obrade, debirokratizuje proces otkrivanja učinioca, povećava stepen kreativnosti i raznih mogućnosti prilikom pronalazjenja i otkrivanja izvršioca (ukoliko postoji adekvatna softverska podrška geografskom profilisanju)...

Može se konstatovati da samo geografski profil u svom potpunom obliku u potpunosti zadovoljava zadatke koji se postavljaju pred policiju.

24 Npr. na osnovu psihološkog profilisanja konstatuje se profil karakterističnog tipa izvršioca krivičnih dela krađe u određenim naseljima. To mogu biti elitna naselja ili naselja u kojima su naseljeni uglavnom pripadnici određenog naroda (npr. kineska četvrt).

25 Preventivne aktivnosti koje proističu na osnovu geografskog profila su, kao što smo ih već naveli, mnogobrojne i ukoliko ih operacionalizujemo, dobićemo mnoštvo procesa koje se na osnovu geografskog profila preduzimaju. Neke od njih su: usmeravanje patrola na određeni sektor, održavanje programa edukacije, ostvarivanje veće saradnje sa zajednicom, ukazivanjem na osnovne smernice rada policije u zajednici, pojačava rad po određenim pitanjima...

3. POSTUPAK PSIHOLOŠKOG PROFILISANJA

Postupkom profilisanja pronalaze se relevantne informacije, dokazi i drugi detalji (resursi) koje se tiču preddeliktne, deliktne i postdeliktne faze izvršenja krivičnog dela.

Navedeni resursi se kombinuju sa drugim resursima koji imaju veze da širom kriminalnom situacijom, da bi se zatim uporedili sa karakteristikama poznatih tipova izvršilaca ili sa poznatim profilima.

Na osnovu toga stvaraju se ili proširuju verzije o izvršiocu ili verzije o nekim drugim aspektima kojima se usmerava operativna delatnost. Postupak profilisanja se sastoji iz četiri faze.

Prva faza podrazumeva prikupljanje podataka koji će predstavljati resurse (bazu) na osnovu kojih se preduzimaju naredne faze, tj. predstavlja osnovu za dobijanje profila.

Ovo je veoma važan deo u postupku profilisanja, jer se na osnovu resursa sačinjavaju modeli krivičnog dela koji se analiziraju sa aspekta kriminalističkih, kriminoloških i psiholoških teorija, kao i praktičnog iskustva, te kriminalističke intuicije i logičkog zaključivanja, kao i upoređujući sa statističkim pokazateljima i izvodima iz baza podataka.²⁶

Podaci koji (mogu da) predstavljaju resurse su obaveštenja i dokazi koji se odnose na krivično delo i izvršioca, informacije koje se odnose na žrtvu, razna pismena i dokumenta (fotografije, izveštaji, zapisnici, pismena korespondencija), izjave lica...

Podaci mogu da se prikupljaju pismenim putem i uz pomoć standardizovanih obrazaca.²⁷

Rekonstrukcija toka krivičnog dela predstavlja drugu fazu i podrazumeva analizu svakog traga pojedinačno i u vezi sa drugim tragovima.

Treća faza je kriminalistička analiza koja se vrši tako što se ide od postojećih tragova i promena na licu mjesta, analiza odnosa učinioca sa žrtvom, ka verzijama o mogućim motivima i mogućem tipu izvršioca, zatim njegovim unutrašnjim preživljavanjima u kontekstu objašnjenja pojedinih tragova, kao i u nivou planiranja i kontrolisanja ponašanja učinioca prilikom izvršenja krivičnog dela.

Planiranje konkretnih taktičkih radnji i aktivnosti i kriminalističko-taktičkih mera i radnji je poslednja, četvrta faza koja se preduzima s ciljem organizovanja

26 Matijević M. (2004) Otkrivanje učinilaca imovinskih krivičnih djela na osnovu tragova primjenom kriminalističkog modeliranja i kriminalističkog profiliranja, Doktorska disertacija, Banja Luka, str. 77.

27 Najpoznatiji je Izveštaj o analizi slučajeva koji sadrži standardizovanih 189 ili 263 pitanja.

istraživanja u pravcu pronalazanja tipova ličnosti koje odgovaraju mogućem učiniocu kako bi se sačinila lista mogućih izvršilaca i izvršila proveravanja, a sve u cilju pronalazanja i identifikovanja izvršioca.

4. VRSTE POSTUPKA PROFILISANJA

Postoje dva utemeljena postupka profilisanja izvršilaca krivičnih dela, pa prema tom kriterijumu, tj. prema naučnoj ili empirijskoj zasnovanosti, profilisanje može biti: praktično deduktivno utvrđivanje profila i naučno induktivno ustanovljavanje profila izvršioca.

Dati prednost bilo kojoj metodi je pogrešno. Naime, uvažavajući prednosti i mane jedne i druge metode, najcelishodnije je da se ove dve metode kombinuju i prilikom sastavljanja profila na osnovu srednje vrednosti zastupljenosti karakteristika izvršioca.

Praktično deduktivno profilisanje

Što se tiče praktičnog deduktivnog profilisanja, kao polazna osnova uzima se još uvek nerazjašnjeno krivično delo i profil se sastavlja da bi se pronašao nepoznati izvršilac.

Na osnovu resursa, neophodnih za profilisanje, sačinjava se profil koji predstavlja karakteristike koje (bi trebalo da) poseduje potencijalni izvršilac navedenog konkretnog krivičnog dela. Takođe, profil može da sadrži i personalni tip u okviru koga treba tragati za izvršiocom.

Resursi koji mogu poslužiti za sačinjavanje profila su, u manjoj ili većoj meri, identični kao i kod ostalih vrsta profilisanja i uključuju sve informacije prikupljene na licu mesta, detaljne analize viktimološkog odnosa (viktimiziranost žrtve), postkonfliktno ponašanje izvršioca (ukoliko je poznato) i druge relevantne informacije.

Za sačinjavanje adekvatnog profila, tj. za adekvatnu kriminalističku, kriminološku, psihološku, viktimološku i svaku drugu analizu (koja mora da prethodi sačinjavanju profila), neophodan je multidisciplinarni pristup u okviru kog se posebno treba insistirati na iskustvu kriminaliste i naučnom znanju profajlera (psihologa). Podrazumijeva se da i ostali učesnici u profilisanju (kriminolozi, forenzičari, biolozi, lekari sudske medicine, progneri²⁸, psihijatri) ne smeju biti zapostavljeni.

28 Potrebno je napomenuti da se praktično deduktivno profilisanje uglavnom vrši bez softverske podrške ili uz veoma malu pomoć računarske tehnologije. Ukoliko se ima u vidu značaj profila nastalog na ovaj način, to je i razumljivo. Međutim, i u navedenom obliku profilisanja, računarska tehnologija treba da nađe svoje mesto, jer će, sasvim sigurno povećati efikasnost i ovog oblika profilisanja.

Korisnost navedenog oblika profilisanja se uglavnom svodi na operativnu vrednost sačinjenog profila i nema velike implikacije na ostale slučajeve, pogotovo ukoliko se bitno razlikuju od konkretnog profila.

Kritike ovog metoda su nedovoljna sistematičnost, i nenaučna (praktično-empirijska) zasnovanost. Iz nenaučne (empirijske) zasnovanosti navedene metode, proističe još jedna kritika, a ona se odnosi na nemogućnost (ili veoma malu mogućnost) primene navedene metode (dobijenog profila) na ostale kriminalne slučajeve.²⁹

Naučno induktivno profilisanje

Naučno induktivno profilisanje podrazumeva utvrđivanje profila na osnovu velikog broja analiza koja su vršena u vezi sa razjašnjenim krivičnim delima iste vrste.

Psihološka obeležja otkrivenih izvršilaca konkretne grupe krivičnih dela se utvrđuju, analiziraju, statistički prikazuju i kompjuterski sređuju u okviru automatizovane baze podataka, specijalizovane za tu namenu (VICAP, VICLAS). Na osnovu statističke analize utvrđuju se grupe, set karakterističnih osobina za svakog izvršioca određene vrste krivičnih dela.³⁰

U okviru takve klasifikacije, učinioci se dalje „razlažu“ na nekoliko grupa i podgrupa koji su karakteristični za određene podvrste izvršilaca.³¹

Nakon određivanja prethodno navedenih parametara i svrstavanja u

29 Primer praktičnog deduktivnog profilisanja: Na osnovu resursa (tragova i drugih informacija) kod serijskih silovanja u jednoj oblasti u SAD, sačinjen je profil potencijalnog izvršioca svih izvršenih silovanja. Profil je sačinjavao sledeće karakteristike: lice je staro oko 30 godina, verovatno je razveden ili odvojen od ženskog partnera, verovatno nema stalni posao, pretpostavlja se da ima visoku otročnu spremu i da živi u blizini mesta gde su se silovanja desila, pretpostavlja se da ima niže vrednosti i da je prethodno imao kontakte sa policijom zbog minornih seksualnih prekršaja. Profajleri su pretpostavili da će se najlakše uhvatiti od strane policije na ulici u regiji u kojoj su se dešavala silovanja u ranim jutarnjim časovima. Lokalna policija je na osnovu profila suzila krug osumnjičenih na četrdesetak lica, stanovnika tog kraja, a koristeći i druge metode, kao i druge informacije, fokusirali su se na jednu osobu. Uskoro je to lice uhapšeno i na sudu je dokazano izvršenje krivičnih dela. Videti: Simonović, B. (2004) Kriminalistika, Pravni fakultet, Kragujevac, str. 54.

30 Npr. utvrđuje se set osobina koje karakterišu ubice, set osobina koje karakterišu silovatelja....

31 U okviru navedenih setova karakteristika, vrše se „razlaganje“ na sledeće tipove izvršilaca, pa tako možemo da imamo, npr. set osobina koje karakterišu agresivne ubice, set osobina koje karakterišu sadističke ubice, set osobina koje karakterišu psihotične ubice...

određene grupe i podgrupe, vrši se dalja obrada podataka primenom statističko-matematičkih metoda.

Proces profilisanja se, kod naučno induktivne metode, sastoji od šest faza i to:

Prva faza se sastoji od prikupljanja podataka i informacija sa lica mesta kriminalnog događaja. Na osnovu dobijenih informacija³², koji predstavljaju resurse za formiranje profila, vrši se sledeća faza;

Druga faza obuhvata primenu naučnih instrumenata obrade i klasifikaciju podataka koji su prikupljeni u prvoj fazi i njihovo grupisanje, tj. klasifikacija u skladu sa specifičnostima pojedinih izražajnih karakteristika kod pojedinih tipova krivičnih dela.³³ Podaci se kvalitativno i relevantski sređuju, a zatim se vrši analiza svih pojedinačno, te u korelaciji. Ova faza se uglavnom izvodi kompjuterski (uz softversku podršku raznih programa kao što su VICAP, VICLAS);

U trećoj fazi se vrši upoređivanje i vrednovanje prikupljenih informacija. Upoređivanje se vrši u odnosu na već utvrđena ponašanja ranijih izvršilaca istih krivičnih dela.

Statistička obrada sveukupnih podataka i njihova validacija i vrednovanje (utvrđivanje procentualne validnosti zastupljenosti određenih karakteristika)³⁴ predstavljaju četvrtu fazu.

Najznačajnija je peta faza u okviru koje se formira, odnosno određuje tipičan psihološki profil za određenu kategoriju izvršilaca krivičnih dela.³⁵

32 Podaci se mogu prikupljati na razne načine i iz raznih izvora. Jedan od najsistematičnijih i naučno verifikovanih metoda prikupljanja podataka je kroz upitnike (Izveštaje o analizi slučaja) koji sadrži 189 (američka verzija) ili 263 pitanja (nemačka verzija). Ovaj način omogućava daleko kvalitetniju obradu podataka.

33 Npr. kada su u pitanju izvršioci nasilničkih krivičnih dela, ekstrahuje se 43 psiholoških obeležja koji se grupišu u sedam osnovnih grupa: stepen agresivnog ponašanja u preddeliktnoj fazi, tipično ponašanje u konfliktnoj fazi, tipovi socijalno-negativnih faktora, personalne interakcije, delikventska predistorija, planiranje krivičnog dela i nivo kontrole ponašanja ispoljen pri izvršenju krivičnog dela.

34 Primer predstavljaju Tablice ponašanja i osobina koje je izradio FBI u kome su izraženi procentualni odnosi zastupljenosti određenih ponašanja i osobina kod sistematičnih i nesistematičnih ubica.

35 Primer profila tipičnog prenosioca droge na međunarodnim avionskim linijama u SAD-u na kojeg su upozoreni svi policajci i carinici koji rade na aerodromima: mladi su, imaju prtljag bez identifikacione kartice, prazan prtljag ili putuju bez prtljaga, pozivaju telefonom odmah nakon dolijetanja, nervozni su, koriste javni prevoz, na carinu dolaze neposredno pre poletanja ili su zadnji u redu, kupuju avionsku kartu u kešu, južnoameričkog su porekla, kupuju kartu u jednom pravcu, putuju sa linija koji su poznati kao regioni za proizvodnju droge, kratko borave u inostranotvu... Postoje i drugi pokazatelji koji nisu objavljeni.

Šesta faza je verifikatorno-kontrolna i omogućava usklađivanje empirijskih profila izvršioaca kroz slučajeve koji se pojave u praksi. Primenjuje se kada se uhvati izvršilac koji odgovara određenom profilu, a koji je počinio isto krivično delo.

Induktivno profilisanje je usmereno ka utvrđivanju statističke srednje vrednosti, tj. utvrđivanju tipičnih osobina kriminalaca određene vrste, na određenom prostoru i u određenom vremenu.

S druge strane, deduktivno profilisanje je usmereno ka ustanovljavanju dovoljno karakterističnih (po mogućnosti, i identifikacionih) osobina konkretnog, još uvek nepoznatog izvršioaca.

Ovo je i glavna razlika prilikom stvaranja i operativnog korišćenja profila koji nastaju na prethodno prikazana dva načina.

I induktivnom profilisanju se zameraju određeni (sistemski) nedostaci.

Kao prvo, s obzirom na to da se profil kod induktivnog profilisanja stvara na osnovu empirijskih resursa prikupljenih samo kod uhvaćenih kriminalaca, tj. ne vrši se na osnovu svih kriminalaca (kojih može čak, kvantitativno gledajući, i da bude više od uhvaćenih kriminalaca), a imajući u vidu da uhvaćeni kriminalci ne predstavljaju tipične kriminalce³⁶, dobija se pogrešna srednja vrednost karakteristika koja, u stvari, predstavlja profil, tj. na osnovu nje se stvara profil.

Zaključujemo da je mana induktivnog profilisanja što se profil stvara samo na osnovu kvalitativno lošijeg (inteligentniji, spretniji, veštiji, sposobniji, hrabriji, drskiji kriminalci se ređe hvataju) i kvantitativno manjeg broja (u većini slučajeva, tamna brojka kriminaliteta je iznad otkrivenih krivičnih dela) izvršilaca krivičnih dela.

Induktivno profilisanje se radi na kompjuteru uz adekvatnu softversku podršku i prilikom njegovog sastavljanja ne učestvuje (ili u veoma malom obimu) ni kriminalistički radnik, ni psiholog. Naime, statistička obrada zahtijeva samo znanje iz oblasti informatike i dostupnost resursima na osnovu kojih će se vršiti obrada podataka u cilju stvaranja profila. Zbog toga se induktivnom profilisanju zamera na određenoj površnosti.

Usled nemogućnosti da se distancira na specifične i za operativnu delatnost relevantne karakteristike (a što može da se desi usled manjka resursa za adekvatan i potpun profil), stvara se profil koji uključuje karakteristike koje nisu mnogo bitne za operativnu delatnost. Na taj način se polje sumnje širi i na nevina lica.

36 Smatra se da su uhvaćeni kriminalci (naj)lošiji reprezentivi izvršilaca, jer su niže inteligentniji, nisu imali sreće, manje su oposobni, paničari su...

5. PRAKTIČNA PRIMENA PROFILISANJA

Na osnovu sačinjenog profila, planiraju se verzije o potencijalnom izvršiocu krivičnog dela. Konkretno, to znači da profil ima status verzija, a kao i i svaka verzija, i profil može biti netačan te se mora proveravati.

U praksi su česte zabluda kada je u pitanju primena profilisanja.

Često se smatra da profilisanje ukazuje na konkretno lice kao izvršioca određenog krivičnog dela, tj. profilisanje se smatra kao identifikaciona metoda u otkrivanju nepoznatih izvršilaca krivičnih dela. Profilisanje to nije.

Profilisanje, kao kriminalistička metoda, direktno ne doprinosi identifikaciji izvršilaca konkretnih krivičnih dela, ali na jedan posredan način ukazuje na to ko bi mogao biti izvršilac. Zbog toga se profilisanje smatra pomoćnom metodom u otkrivanju nepoznatih izvršilaca krivičnih dela. Ono pruža samo operativnu, orijentaciono-eliminacionu snagu koja ima nekoliko neposrednih funkcija.

Prva funkcija profilisanja se ogleda u orijentacionom karakteru profila. Naime, na osnovu profila sačinjava se krug lica koja odgovaraju profilu. Na njih se usmerava konkretna kriminalistička obrada, u cilju identifikacije konkretnog lica za koje se prikupe dokazi da je izvršilac krivičnih dela.

Ova metoda je posebno značajna ukoliko nema osumnjičenih ili ukoliko policijske snage ne raspolažu sa potrebnim brojem pripadnika, pa usled racionalizacije (da se policija ne „raspršuje“ na velik broj lica) profil se lokazuje kao efikasno sredstvo koje odjednom rešava dva veoma važna policijska zahtjeva - racionalizuje angažman ljudstva i usmerava operativnu delatnost na uži krug lica.

Eliminaciona funkcija profilisanja se ogleda u slučajevima kada je krug osumnjičenih veoma velik, te se ne može pristupiti kriminalističkoj obradi prema svakom licu. Zbog toga se na osnovu profila eliminišu sva lica koja ne odgovaraju profilu, te se na krug lica koja odgovaraju profilu primjenjuje kriminalistička obrada. Evidentno je da se i u ovom slučaju vrši ušteda angažovanosti ljudstva.

Jedan od funkcija profilisanja je da i ukaže na konkretno lice koje je i osumnjičeno prije sačinjavanja profila, te sačinjeni profil samo pojačava uverenje u osnovanost sumnji o izvršiocu. Funkcija profilisanja je i da ukaže odakle da se krene s kriminalističkom obradom, od kojih regija ili od kojih tipova lica, kojih kategorija lica.

Još jedna veoma važna funkcija koja se tiče primene profilisanja se odnosi na pribavljanje i ocenu iskaza od osumnjičenog. Na osnovu analize ličnosti nepoznatog učinioca ili na osnovu prethodno sačinjenog profila, profajleri sugerišu operativcima koja pitanja i kako treba da postavljaju potencijalnim osumnjičenim s ciljem da iskoriste njegove emocionalne slabosti ili ranjivost.³⁷

37 Profajleri se angažuju u fazi pripreme razgovora sa osumnjičenim, ali isto tako, mogu se angažovati i u toku samog ispitivanja, posmatrajući njegov tok uz pomoć tehničkih

Veoma važno pitanje koje se tiče primene profilisanja je na koja se ono krivična dela može primeniti i koji se podaci mogu dobiti na osnovu profila, s obzirom na to da profil predstavlja svojevrsnu fantom-sliku koja je simbioza određenih karakteristika koji imaju praktični operativni značaj.

Što se tiče osobina koje se dobijaju profilisanjem, tj. koje osobine sačinjavaju (psihološki) profil, može se konstatovati da je dijapazon koje sadrži profil veoma širok.³⁸ Osobine koje se profilom mogu pretpostaviti mogu se klasifikovati u nekoliko grupa:

- osobine koje se odnose na socijalni status, kao što su: nacionalna, etnička, konfesionalna ili verska pripadnost, stepen verskog ili nacionalnog ubeđenja, profesionalna orijentacija, radni status, obrazovni status, opšti životni uslovi...
- osobine koje se odnose na porodični status, kao što su: da li je lice oženjeno, da li je razvedeno, koje je dijete u porodici, da li je jedinac...
- osobine koje se tiču seksualne aktivnost, kao što su: stepen seksualne zrelosti, seksualna orijentacija, sklonost seksualnim nastranostima i perverzijama...
- fizičke i psihičke karakteristike, od kojih su najvažnije: inteligencija, pol, uzrast, fizička konstitucija, određeni fizički nedostaci...
- ponašanje u kontaktu sa policijom, kao što su: da li će biti agresivan u kontaktu sa policijom, da li će pružiti otpor prilikom hapšenja i kakav, ponašanje prilikom ispitivanja, određene odbrambena situacija prilikom predočavanja dokaza...
- kriminalna aktivnost, kao što je: da li je ranije osuđivano i za koja krivična dela, da li za ista, slična ili različita, verovatnoća ponavljanja krivičnog dela...
- geografske karakteristike, kao što su: mesto stanovanja, pravac kretanja, mesto sledećeg napada, radno mesto...

Profilisanje se može primeniti za većinu krivičnih dela.

Kao što smo već naveli, psihološko profilisanje najbolje rezultate daje kod serijskih ubistava, kod serijskih silovanja, kod otmica, kod ucena, kod požara i paljevina i sl. Što se tiče ubistava, najbolje rezultate daje kod sadistički motivisanih ubistava i kod ubistava kod kojih nije utvrđen motiv ili je on nejasan. Slično je i sa silovanjima.

sredstava. Ukoliko se ukaže potreba, sugerišu licu koje vodi razgovor daljnje aktivnosti u cilju efikasnog rezultata.

38 Navedene osobine su konstatovane na osnovu spfisticirane analize odnosa i veza između raznih faktora i pojedinih tipova delikvenata.

Što se tiče geografskog profilisanja, i ono je upotrebljivo za ubistva i silovanja, ali je, pored ovih, upotrebljivo i za krivična dela imovinskog kriminaliteta, pogotovo za razbojništva (oružane nljačke), teške krađe, krađe vozila, specifične krađe...

6. KRITIKE PROFILISANJA

Interes za sagledavanje kvaliteta i doprinosa profilisanja otkrivanju nepoznatog izvršioca krivičnog dela sve više izražavaju praktičari, stručnjaci i naučni radnici svih obrazovnih profila koji imaju određenih dodirnih tačaka sa rasvetljavanjem krivičnih dela. Pored niza pozitivnih karakteristika i pohvala kvalitetu i produktivnosti profilisanja, pojavljuju se i određene kritike na račun profilisanja, a, isto tako, u praksi se pojavljuju i određene negativnosti, posebno u pogledu primenljivosti njegovog sadržaja (profila), te kvaliteta i efikasnosti u pogledu otkrivanja nepoznatih izvršilaca krivičnih dela.

Jedna od osnovnih kritika na račun profilisanja se odnosi na to što profil nepoznatog izvršioca predstavlja „fantom-sliku“, tj. ukazuje na spektar karakteristika koje sadrži potencijalni izvršilac, ali ga ne individualizuje do nivoa identifikacije. Naime, policajci nakon dobijanja profila lica moraju da pronalaze na terenu lice koje odgovara sačinjenom profilu, a sličan posao (posmatrano sa operativnog aspekta, naravno) vrše i ukoliko nemaju profila (rad na terenu u sklopu kriminalističke obrade).³⁹

Profilisanje je, kao što smo već naveli, metoda koja je ograničena na izvršioce samo određenih krivičnih dela (na ubistva, silovanja, imovinske delikte), tj. ona nije univerzalna metoda, metoda koja bi bila primenjiva na izvršioce svih krivičnih dela. Limitiranost profilisanja se odnosi na određena ubistva, silovanja, razbojništva i krađe, međutim, u poslednje vreme se sve više proširuje krug krivičnih dela gde se profilisanje može uspešno koristiti, te profilisanje sve više dobija na univerzalnosti.⁴⁰ Naravno, ne treba očekivati da će u skorije vreme biti omogućeno profilisanje na izvršioce svih krivičnih dela.⁴¹

39 Navedena kritička primedba je na mestu, ukoliko se ima u vidu da većina operativaca mprofilisanje (usled neznanja ili neobaveštenosti) posmatra kao glavnu (isključivu) metodu za otkrivanje nepoznatih izvršilaca krivičnih dela. Međutim, kao što smo prethodno naveli, profilisanje to nije. Profilisanje se treba posmatrati kao podrška, dopuna konvencionalnim i savremenim metodama otkrivanja nepoznatih izvršilaca krivičnih dela i ono ne pretenduje da zauzme mesto primarne metode, niti pretendira da postane univerzalna i jedina metoda.

40 U početku se profilisanje sprovodilo samo na serijskim izvršiocima ubistava i silovanja, da bi se zatim proširilo i na imovinske delikte (krađe, razbojništva, te na otmice i ucene, da bi se u poslednje vreme koristilo i za teroriste, zatim za paljevine, požare, talačke situacije...

41 Limitirajući faktor je, pored metodoloških elemenata, svakako i ekonomičnost. Naime, postavlja se pitanje koliko je ekonomično trošiti resurse (ljudstvo i sredstva) na profilisanje izvršioca lakših krivičnih dela, bez obzira na operativnost profila.

Operativcima je profajlerska logika zaključivanja (pa i celokupan postupak profilisanja) nerazumljiv, te ga oni odbacuju ili ga ne prihvataju u potpunosti.⁴² Ovde je značajno pitanje koje postavljaju operativci, a ono se odnosi na jasnoću profilisanja, pouzdanost profilisanja, kao i na korisnost rezultata profilisanja. Ukoliko ovome dodamo i opšte poznatu policijsku profesionalnu sujetu i nepoverljivost prema svima izvan branše, jasno je koliki je problem. Za otklanjanje problema na koji se odnosi navedena kritika, a koji može da bude osnovna kočnica uspešne saradnje operativca i profajlera (a što je neophodnost za uspešan operativni rad na osnovu profila) profajleri moraju da „demistifikuju“ vlastiti postupak, objasne ga operativcima, učine ga „operativnijim“... S druge strane, operativci moraju da poseduju osnovna znanja iz oblasti profilisanja da bi mogli adekvatno da učestvuju u procesu profilisanja, kao i u operativnom radu na osnovu profila.

Profilima se zamera da su previše uošteni, formalizovani, kruti, neoperativni (neprihvatljivi u operativne svrhe). To je delimično tačno, ali profili i ne pretenduju da budu identifikacionog karaktera, da identifikuju lice, već su smernica koja ukazuje na pravce usmeravanja operativne delatnosti.

Praktična kritika koja se odnosi na profilisanje je svakako, i koliko profilisanje doprinosi otkrivanju izvršioca, tj. koliko uopšte pomaže u operativnoj delatnosti policije. Mišljenja o ovom pitanju su različita. Prema jednim, uglavnom profajlerima, profilisanje (može da) doprinosi mnogo operativnoj delatnosti ukazujući na određene aspekte na koje policija treba da se fokusira, dok, s druge strane, policajci, uglavnom negiraju, u većoj ili manjoj meri, operativnu korisnost profilisanja.⁴³

Bez obzira na relativnost operativne korisnosti profilisanja, nesporno je da ono u određenoj mjeri (kvantitativno) i u određenim situacijama (kvalitativno) doprinosi uspešnosti operativne delatnosti. Usled metodološke nedorečenosti, ili, bolje rečeno, naučno-praktične nepotpunosti postupka profilisanja, prilikom profilisanja mogu da se jave (a i javljaju se) određeni problemi koji se ogledaju u sačinjavanju dva (ili više) profila na osnovu istih resursa.⁴⁴ Pogotovo je problem

42 To je u saglasnosti i sa samom ljudskom prirodom da ne prihvata ono što što je nepoznato, nerazumljivo, što nije u skladu sa očekivanjem...

43 Prema istraživanju, koje je vršio Bartol 1996. godine, posmatrana su 152 potpuna i polovična policijska psihološka ispitivanja i zaključeno je da je njih čak 70% bilo beskorisno, tj. nisu doprineli rasvetljavanju krivičnog dela. Jedno drugo istraživanje, koje je sproveo FBI, obuhvatilo je 209 slučajeva krivičnih dela (65% ubistava, 35% silovanja, 5% ostalih) i rezultati koji su dobijeni ukazivali su da je procenat rasvetljavanja krivičnih dela, a gde je i profil doprineo krajnjem ishodu, oko 46%. Videti: Matijević, M. (2004) Otkrivanje učinilaca imovinskih krivičnih djela na osnovu tragova, primjenom kримšalističkog modeliranja i kriminalističkog profiliranja, Doktorska disertacija, Banja Luka, str. 98 i 100.

44 Jedan primer iz prakse najbolje oslikava ovaj problem: Nakon određenog incidenta u Ajovi 1989. godine u kom je poginulo 47 mornara, Pomorska istražna služba, koja je bila nadležna za istragu, je angažovala Nacionalni centar za analize nasilnog kriminala da prati razne aspekte „psihologije događaja“ (uključujući, između ostalog, i da sačini profil

ukoliko se profili razlikuju u bitnim segmentima. Postavlja se pitanje koji uvažiti, ali se istovremeno postavlja i jedno metodološko pitanje (koje može da demantuje naučnu utemeljenost profilisanja) a to je: kako je moguće da se na osnovu istih resursa dobije različit profil? Zbog navedenog, potrebno je unificirati celokupnu aktivnost oko profilisanja, naravno, ostavljajući prostor intelektualnoj i empirijskoj kreativnosti profajlera prilikom sačinjavanja profila.

Usko vezano za prethodno navedene praktične probleme koji se javljaju u vezi sa profilisanjem, ali koji je ipak samostalan, pa čak i posebno značajan, je problem netačnih ili čak i pogrešnih profila. Naime, dešava se da profili ne odgovaraju izvršiocu, ili da su čak totalno različiti u odnosu na karakteristike koje poseduje pravi izvršilac. Navedeni praktični problem ima šire implikacije na operativnu delatnost: može da pogrešno usmeri operativnu delatnost ka određenom tipu lica ili ka određenoj oblasti, može, za kratko vreme, da iz kruga osumnjičenih izbaci izvršioca, može da prouzrokuje nesagledive posledice u pregovorima kada su u pitanju talačke situacije ili otmice i ucene...

Uvažavajući pravilo da „policija ne sme da greši“, moramo napomenuti da se profil nikad ne prihvata arpop jer ne predstavlja nikakvu glavnu (eliminatorsku) operativnu informaciju (niti postoji takva informacija koja bi stopostotno verifikovala određenu tvrdnju), već se profil mora posmatrati u sklopu svih ostalih operativnih informacija i prikupljenih dokaza, proučavajući svaki dokaz i informaciju posebno, kakve su im međusobne interakcije, kao i u sklopu celokupne kriminalne situacije. Tek tako posmatran profil će omogućiti sagledavanje prave situacije na osnovu koje se može preduzimati daljnja kriminalistička obrada.

Krajnji problem na koju se odnosi kritičko prihvatanje profilisanja može se sublimirati u konstataciji „iako imamo profil izvršioca, on je negde napolju i mi moramo da ga tražimo. Bez obzira što mu znamo karakteristike, to ne mora da znači da će nam to mnogo pomoći“. Navedena konstatacija je delimično i tačna, jer operativci stvarno moraju da preduzimaju aktivnosti na identifikovanju, pronalaženju i hvatanju izvršioca, što, takođe, predstavlja dodatno trošenje i ljudstva i sredstava, ali je to, ipak, manji utrošak u odnosu na rezultat koji sledi ili na aktivnosti koje bi se preduzimale ukoliko bi izostao profil izvršioca.

lica za koga se pretpostavljalo da je izazvao incident pokušavajući da izvrši spektakularno samoubiotvo). Zbog sumnje u analize smrti, koje su utvrđene delimično i na osnovu profila, FBI je zatražio pomoć od Udruženja američkih psihologa koji su uglavnom potvrdili prethodne nalaze. Međutim, FBI se nije složio sa navedenim konstatacijama, te je uputio primedbu da su njihovi nalazi (među njima i profil) nekvalitetni, pa čak i na nivou izmišljotina i teorijskih konstrukcija. U našoj praksi imamo sličan problem kada se ne slažu konstatacija policijske istrage i nalaz i mišljenje psihijatrijokog veštaka. Videti: Matijević, M. (2004) Otkrivanje učinilaca imovinskih krivičnih djela na osnovu tragova, primjenom kringšalističkog modeliranja i kriminalističkog profiliranja, Doktorska disertacija, Banja Luka, str. 98.

ZAKLJUČAK

Povećanjem broja teških serijskih krivičnih dela, te malim procentom rasvetljenosti, ne samo teških, već i drugih krivičnih dela usled nemogućnosti policije da se tradicionalnim metodama adekvatno suprotstavi narastajućoj ekspanziji kriminaliteta, za očekivati je da će se pronalaziti, prilagođavati i usavršavati nove, savremene metode koje će pomoći u suprotstavljanju kriminalitetu. Profilisanje je metoda koja tek treba da se afirmiše u kriminalističkoj praksi. Njen operativni značaj je nesumnjiv i svakako da će se vremenom povećavati i priznavati. Profilisanje je po mnogo čemu radikalna metoda. S jedne strane, uopšte ne zadire u ljudska prava i slobode drugih lica (pa ni izvršioca krivičnog dela), jer je lica nisu ni svesna i ne ograničavaju im se nikakva prava. U vreme kada su ljudska prava i slobode imperativ preko koga se ne sme ići, niti koji se sme pogaziti, profilisanje će sasvim sigurno odigrati značajnu ulogu u suzbijanju kriminaliteta, nimalo ne ugrožavajući prava i slobode nevinih lica. Isto tako, profilisanje je jedan od retkih prognostičkih metoda. Izvesno je da su prognostičke metode, ne samo u kriminalistici, već uopšte, veoma nepotpune i nezahvalne, upravo zbog svoje neefikasnosti i obmanjivosti. Geografsko profilisanje je veoma pouzdana metoda koja će omogućiti usmeravanje operativne delatnosti ka konkretnom licu ili ka konkretnim oblastima, što će svakako omogućiti preventivnu, proaktivnu delatnost policije. Korišćenje metode profilisanja u svim policijskim organizacijama je neophodno.

Negiranje značaja ove metode je kontraproduktivno. Iako profilisanje nije univerzalna i nepogrešiva metoda, sasvim sigurno da će pomoći i pružiti logističku podršku prilikom kriminalističke obrada određenih lica ili prilikom preduzimanja određenih mera i radnji na određenim lokacijama. Ulaganje u nove kriminalističke (i ne samo kriminalističke) metode suprotstavljanja kriminalitetu, predstavlja izuzetan i finansijski, i organizacioni, i kadrovski napor, ali taj napor ne predstavlja i ne sme se posmatrati kao trošenje, već kao ulaganje koje je, dugoročno gledano, veoma isplativo. Iako je potrebno prethodno ispuniti određene pretpostavke u smislu organizacije, materijalnih sredstava, te kadrova, opravdanja ne smeju postojati. Profilisanje u kriminalističkoj praksi kod nas još nije ni u početnoj fazi. Neizostavno je potrebno izdefinisati niz karakterističnih psiholoških (i svakih drugih) karakteristika i osobina kojima se odlikuju posebni tipovi ličnosti za svaku konkretnu grupu krivičnih dela. Dalje, potrebno je utvrditi odnos između izvršenih krivičnih dela i mesta stanovanja, te u odnosu na radnom mesto, treba utvrditi tačke žarišta sa svaki grad, te preduzimati određene preventivne i represivne mere.

Kada su u pitanju krivična dela imovinskog kriminaliteta, evidentno je da profilisanje ukazuje na određene relevantne aspekte koji pospešuju kriminalističku obradu. Geografsko profilisanje ukazuje na koncentrisanost i fokusiranost krivičnih dela na određenom području, te se kriminalistička aktivnost usmerava ka konkretnom mestu. Određene specifičnosti koje se tiču mesta stanovanja, radnog mesta, načina dolaska i odlaska sa lica mesta, put kretanja, način izvršenja ukazuju na ličnost potencijalnog izvršioca krivičnog dela.

LITERATURA :

1. Canter, D. (2004). Offender Profiling and Investigative Psychology. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 1(1).
2. Canter, D., Alison, L., Alison, E., Wentik, N. (2004). The organized/disorganized typology of serial murder: Myth or Model? *Psychology, Public Policy, and Law*, 10(3).
3. Dinant, J.-M., Lazaro, C., Pouillet, Y., Lefever, N., Rouvroy, A. (2008) „Application of Convention 108 to the Profiling Mechanism - Some ideas for the future work of the consultative committee“ (T-PD), Doc. T-PD 01.
4. Douglas, J., Burgess, A., Burgess, A., Ressler, R. (2006). *Crime Classification Manual* (2nd edition). San Francisco: Jossey-Bass.
5. Douglas, J., Olshanker, M. (1997). *Mindhunter* (3rd edition). London: Arrow Books;
6. Hicks, S., Sales, B. (2006). *Criminal Profiling: Developing an effective science and practice*. Washington: American Psychological Association.
7. Krstić, O. (1996) *Simptomatska slika sagovornika*, Beograd.
8. Krstić, O. (2005) *Kriminalistička prevencija i prognostika*, Banja Luka.
9. Lang U. (1997) *Psychologische Täterprofile*, Kriminalistik.
10. Lupke A. (1999) *Täterprofile*, Kriminalistik.
11. Matijević, M. (2004) *Otkrivanje učinilaca imovinskih krivičnih djela na osnovu tragova, primjenom kriminološkog modeliranja i kriminalističkog profiliranja*, Doktorska disertacija, Banja Luka.
12. Milić, A. (2004) *Reagovanje ljudi u stresnim situacijama*, Banja Luka.
13. Rossmo, D.K. (2000) *Geographical Profiling*, Boca Raton, FL. CRC Press.
14. Scheinin M., United National Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights While Countering Terrorism, „Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights while countering terrorism“, UN Doc. A/HRC/4/26, 29 January 2007
15. Simonović, B. (2004) *Kriminalistika*, Pravni fakultet, Kragujevac.
16. Torres, A., Boccaccini, M., Miller, H. (2006). Perceptions of the Validity and Utility of Criminal Profiling Among Forensic Psychologists and Psychiatrists. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(1).
17. <http://www.psihoportal.com/>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Магице српске, Нови Сад

340.134(497)(082)

**МЕЂУНАРОДНИ научни скуп “Прилагођавање правне регулативе
актуелним трендовима у региону” (2015 ; Нови Сад)**

[Zbornik referata sa Međunarodnog naučnog skupa “Prilagođavanje pravne regulative aktuelnim trendovima u regionu”, 24-26. septembar 2015, Novi Sad] / [priređio Milorad Bejatović]. - Novi Sad : Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, 2015 (Novi Sad : Feljton). - 825 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 150. - Bibliografija uz svaki rad. - Rezime na engl. jeziku uz većinu radova.

ISBN 978-86-6019-058-3

а) Правна регулатива - Усаглашавање - Балкан - Зборници
COBISS.SR-ID 299340807